

MÁME PRÁVO OSLAVOVAT HUSA?

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Osmého července roku 1900 pronesl třicetiletý Josef Pekař ke krajinskému studentskému spolku ve Slaném slabým hlasem, jako nyní já, toto vyznání: „*My vyrostli jsme v 19. století a nerozumíme tomu zápalu tehdejší doby husitské, a máme proto málo práva oslavovat Husa, neboť nedovedeme se vmyslit do té doby.*“ A dodal: „*Národem Husovým nejsme a nebudeme.*“ Všichni, co tady dnes jsme, jsme děti dvacátého století, které jsme zakončili ve Vatikánu, jak příznačné, papežovým vyjádřením hluboké lítosti nad Husovou krutou smrtí, které bylo snad všemi účastníky vnímáno jako gesto dobré vůle k porozumění mezi epochami, národy a konfesemi.

Krátce před šestistým jubileem Husovy smrti kostnická hranice zůstává dějinným faktem a také již mnohým, jako mnohým před sto lety, nic neříká. Cynici dále budou trousit ve sdělovacích prostředcích odvážné malmoty, jen opalovací krém značky Jan Hus se už asi nebude dále nabízet. Evangelíci, jak se zdá, ve snaze být vzorově ekumeničtí, ztratili své dějinné zakotvení. O Husa takřka již přišli. Katolíci jim ho snadno uzmuli, ale sami si ho neponechali, mají přece vlastního Jana a nespočet mučedníků, kteří rovněž zemřeli za pravdu víry. Znamená to snad, že Hus je vzdálenou minulostí, jak jsem doufal v roce 1968, netuše, jak blízko jsem měl tehdy, byť jako agnostik, k Josefu Pekařovi.

Vzdálenou minulostí Hus může být jen tomu, kdo minulost vůbec reflektuje. Pro většinu Hus asi ještě zůstane zástupným znakem, za kterým se lze snadno ukrýt, když chybí odvaha říci něco přímo. Živou historií Hus snad je alespoň pro ty pořadatele dnešního setkání, kteří mu dali název. Trochu mi zatrnulo. Což mi nestačilo, jak jsem se vnitřně kroutil na lateránské univerzitě, kde někteří z nás byli v roli dobrovolných statistiků konfesně zaměřeného, snad i trochu upřímného, avšak v zásadě s vědou neslučitelného zadostiučinění Husovi? Už se stalo. Abych se vyhnul všelijakým tlakům a ohledům, jimž je historik při velkých jubilejích chtět vystaven, předčasně jsem sepsal středně velkou monografii o Husovi, na kterou jsem dříve nepomyslel. Stejně jsem různým siločarům neunikl. Být nad věcí, vše pochopit, jak jsem jednou řekl, je historikova tepelná smrt. Proto jen s ostychem, zkusmo a příliš kuse si Vám dovoluji v daném mi čase přednést jakousi parafrázi esence této libri abortivi.

Hus jako mnozí další vzdělanci české reformní školy vzešel ze skromných venkovských poměrů. Díky své přirozené inteligenci se začlenil mezi žáky drobných farních škol. Církev je potřebovala a formovala pro své potřeby, ale přímo neživila, neboť žili z koled a ze zbožných odkazů. Odtržení od rodin se stali členy ryze mužské komunity kleriků spjatých vyhlídkou na existenční zajištění ve službách církve. Hus, jak se zdá, po celou dobu svého studia na artistické fakultě svými vědomostmi a náboženským zanícením nijak nevyčínal

nad druhé. Konec konců se ani svým jazykově-národnostním cítěním nevymyká z okruhu podobně smýšlejících kolegů z českého univerzitního národa.

Mladý Hus toužil po tom, co bylo a zůstává touhou mnoha jiných mladých a chudých mužů. Teprve když získal lepší „bydlo“, dnes bychom řekli existenční zajištění, v Betlémské kapli, nespokojil se s ním a začal brát své kněžství jako závazné poslání. Nepochybně Hus měl již tehdy ve svém osobnostním rejstříku něco navíc, co upoutávalo nejen jeho vrstevníky, ale i české posluchače v Betlémské kapli. Možná to byl jeho zjev, přesvědčivost projevu, či zabarvení hlasu. Kdo ví, snad vše dohromady, to si lze jen domýšlet. Jeho charisma by mu však ve zvolené roli duchovního a společenského terapeuta nebylo nic platné, kdyby neměl co říci. Husovy rané postily jsou z tohoto hlediska nemastné neslané, jeho obliba musela tudíž vycházet z mluveného slova, jehož střípky zachytily žaloby sesbírané zaklennými donašeči.

Svým domácím předchůdcům Hus vděčil za jejich nábožensko-vzdělávatelskou činnost posilující zvnitřnění víry a rozvíjející reformní myšlení. Oči mu naplno otevřel až oxfordský profesor Jan Wyclif, od něhož přebíral do svých spisů celé věty, odstavce a strany. Všichni jsme ještě děti dvacátého století, takže bychom neměli zapomínat na zkušenosti, které se alespoň některým z nás vryly pod kůži. Příkladem tu může být právě Husův vztah k Wyclifovi. Jedni udělali z Husa pouhého epigona, druzí jeho intelektuální původnost hájili tím, že se snažili dokázat, v čem všem svého oxfordského učitele nenásledoval, případně, co vše převzal od svých domácích předchůdců. V Kostnici byl přítom odsouzen na hranici místo Wyclifa.

Co nám, kteří jsme ještě nezapomněli na žití v minulé totalitě, přítom – možná, kdo ví – uniká? Pokud vezmeme v potaz reformní podněty „evangelického doktora“, které Hus přijal ve značném rozsahu za své, hájil je poněkud pružně. Není ani divu, že tomu tak bylo, neboť od roku 1403 viselo i v Praze nad Wyclifovým učením znamení hereze se všemi represivními důsledky. O svobodnou diskusi tehdy rozhodně nešlo. Téměř vždy, když se Hus distancoval od některých Wyclifových tezí, bylo to v odpovědích na vznesené žaloby, v odpovědích, které se formulují v obranném gardu. Jelikož se však ani pod hrozbou smrti na hranici Wyclifa nevzdal, není důvodu jeho výhradám nevěřit. Což je snad nepřípustné mít odlišný názor na jevy, které se svou zázračností vymykají z běžného rozumování o nerozumném? Právě tak, jako se Hus neshodl s Jakoubkem ze Stříbra v pohledu na nezbytnost laického kalicha ke spáse, mohl se od Wyclifa odlišovat např. v názoru na remanenci. Avšak přece jen, to je již ovšem otázka dnes módní kontrafaktuální historie: nepřevzal by a nehájil by Hus z Wyclifa více, kdyby nemusel vážit každé slovo?

Církev, kterou Hus chtěl po vzoru bájně pospolitosti prvotního křesťanství napravit, byla v době schismatu obrem na hliněných nohách. Odpovědní činitelé, kteří betlémskému kazateli dávali důvěru, přestávali mu časem rozumět. Asi jim byl zprvu sympatický, vždyť sami tušili, že mnohé by potřebovalo nápravu. Tu ovšem odmítali provádět zbrkle, chtěli se na ni náležitě připravit, vyčkat s ní na pozdější dobu. Hlavně však zaběhnutý chod věcí nechtěli změnit, kdo by si ostatně pod sebou podřezával větve, na které sedí? Chvillemi se mohlo zdát, že Husovi stoupla jeho popularita do hlavy a že mu dokonce dělala dobře. Pokud tomu tak bylo, pak snad jen v době, kdy mu nic nehrozilo. Později, zejména když neuposlechl krále, někdy až podezřele dlouho váhal nad každým krokem. Vždy se však vzchopil a mužně vzal odpovědnost na sebe.

Chladnou nezúčastněnou analýzou lze dospět k jistému poznání jednotlivých aktérů, dějství a širších obrysů Husovy tragédie, která nemohla skončit jinak, než skončila. Z prvních

střetů o reformní zásady Hus vyšel bez úhony, neboť mocní byli na jeho straně. To v něm posílilo iluzi, že se jeho pravdám dostává pomoci shůry. V druhém dějství narazil na odpor z různých stran. Co je však pro křesťana větší výzvou, než jít za Kristem a plnit jeho příkazy? V této zkoušce se rozhodl vydržet, neboť uvěřil, že pravdy božího zákona jsou na jeho straně. V závěrečném dějství přecenil síly své i božích pravd. Vydal se naivně, leč odhodlaně a s horoucím srdcem do boje, v němž musel prohrát. Na hranici skončit nemusel, odvolat však odmítl, uchoval si vlastní důstojnost, a dal tím nadčasově příklad všem, kteří se pro svobodné vyjádření svých pravd dostali do rozporu s totalitní i jinou mocí.

Ne všichni, co Husa odsoudili, si přáli jeho smrt, nemohli však zachránit někoho, kdo jejich napřaženou ruku odmítl. V sázce bylo příliš mnoho, a to nejen pro kardinály a preláty, ale i pro krále Zikmunda. Jednotu církve bylo třeba před hrozícím rozštěpením za každou cenu zachránit a nehledět na oběti. Proti prokletému a sesazenému papeži Janu XXIII. byl Hus pouhý snílek odněkud z Čech. Svatosvatý kostnický sbor ho odsoudil jako zatvrzelého a nenapravitelného kacíře, který se odmítl vrátit do lůna církve a odpřísáhnout zjevné kacířské bludy. Tento zločinný postup nijak neospravedlňuje zjištění, že proces se odehrál v souladu s kanonickými předpisy. Což vedení hrdelních procesů sovětským prokurátorem Vyšinským nebo odsouzení Milady Horákové neproběhlo podle formálních náležitostí tehdy platného práva? Historik na rozdíl od právníka může vyslovit soud podle vyššího principu, jímž v daném případě je právo člověka na svobodu slova.

Mám-li v několika málo slovech shrnout smysl a výsledky Husova reformního úsilí, pak – vedle osobní zásadovosti a statečnosti – na první místo kladu jeho aktivní pojetí víry. Zatímco církev se u prostých věřících spokojovala s pasivním plněním formálních liturgických úkonů a jejich aktivitu povzbuzovala převážně jen ve smyslu finanční i jiné podpory, Hus patřil k okruhu duchovních, kteří se snažili vnější christianizaci společnosti doplnit zvnitřněním víry v širších kruzích obyvatelstva. Ideálně se to týkalo každého křesťana, to však v Husově době bylo vyloučeno v důsledku negramotnosti naprosté většiny prostých lidí na vesnicích i ve městech. A jelikož mnozí duchovní byli bez dokončeného vysokoškolského vzdělání a řada z nich dostatečně neovládala latinu, Hus zaměřil své katechizační úsilí právě na tyto služebníky církve. Via facti šlo o kněze působící v jazykově českých oblastech a farních osadách, jimž bylo třeba poskytnout srozumitelné návody a pomůcky. Složitý a rozkolísaný pravopis byl tomu na překážku. Husovu intelektuální výjimečnost lze spatřovat i v tom, že se zasadil o zjednodušení českého pravopisu. V návaznosti na to, což unikalo pozornosti, Hus z latiny převedl citační zásady a indexy (tzv. „ukazovadla“), jimiž položil základy jazykové české teologie. Kdo jiný než autor Výkladů mohl být v té době původcem Orthografie?

Objasněním osudových obrysů Husova života a tragického konce historikova úloha nekončí, neboť se nemůže vyhnout závěrečnému soudu. V době, kdy Hus ještě zcela nezmizel z projekce vzdálené minulosti do současnosti, jeho dějinnost nutně spočívá na proměnlivých pilířích osobních i skupinových postojů, představ i životních zkušeností. Sám za sebe ponechám stranou otázku, zda lze v Husově pojetí víry a křesťanského života vidět obdobnou výzvu, jakou byla pro jeho stoupence a následovníky. Svou statečnou obětí za svobodu vlastního názoru Hus podle mne dále vyčnívá nad dějinami, avšak pouze v jakési metahistorické podobě oproštěné od oprávněnosti názoru založeného na víře. Hus sám na cestu vedoucí k reformaci nevstoupil, dotlačila ho na ni sama církev. Což však Luther na počátku svého působení, roku 1520, poctivě nepřiznal, že až dosud učil všemu co Hus, aniž měl o tom potuchy? Otázky kolem Husa nepřestávají vzrušovat.